

مقاله پژوهشی: بازشناسی علل، زمینه‌ها، پیامدها و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با تأکید بر امنیت ملی

مهدی صیدی^۱

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۰/۲۵

چکیده

طی چهل سالی که از استقرار نظام جمهوری اسلامی می‌گذرد، دغدغه اکثر نخبگان، فرهیختگان، دلسوزان نظام و انقلاب، به‌خصوص رهبر فرزانه انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مبارزه همه‌جانبه، عالمانه و بدون تسامح با فساد اقتصادی است. منویات معظم‌له به‌عنوان نظریه محوری در کانون توجه پژوهش حاضر قرار دارد و هدف این پژوهش شناسایی عوامل، اهمیت، پیامدها و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی با تأکید بر امنیت ملی است که جهت رسیدن به این هدف از تحلیل محتوای کیفی و در سازمان‌دهی تحلیل از رهیافت استقرایی مبتنی بر بررسی و استنتاج مفاهیم، مقولات و شاخص‌ها از داده‌های خام استفاده شده است. سپس با کشف معانی بنیادین و استنباط و احصای مفاهیم و مقولات فساد اقتصادی و مؤلفه‌های امنیت ملی در چهارچوب منویات و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، علل، اهمیت، پیامدها و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی احصا گردید. نتایج حاصله از این پژوهش مؤید این نکته است که مقابله جدی و اساسی با فساد اقتصادی در ابعاد پنج‌گانه ارتقای مؤلفه‌های امنیت ملی، افزایش سطح امنیت عمومی و اقتصادی جامعه و افزایش کارایی، کارآمدی و سلامت نظام و ارتقا و تحکیم امنیت ملی پایدار کشور را به ارمغان خواهد آورد.

کلید واژه‌ها: فساد اقتصادی، فساد اداری، فساد سیاسی، امنیت ملی.

مقدمه

در جامعه و دولت اسلامی، فساد اقتصادی به منزله گذار از اخلاق، تعدی از حدود شرعی، ضایع نمودن حق الناس و جلوگیری از تحقق حکومت عدل الهی است که خداوند متعال پیامبران خود را یکی پس از دیگری به منظور استقرار آن مبعوث نموده است. از دید قرآن کریم و احادیث معصومین (ع)، فساد اقتصادی، پیامدها و آسیب‌های بسیاری، هم برای مرتکبان فساد و هم برای جامعه در ابعاد مختلف به بار می‌آورد؛ از جمله اینکه موجب خسران دنیوی و کیفر قضایی و نیز عقوبت اخروی می‌شود و با تضعیف نظام سیاسی و تخریب سامانه اقتصادی و ترویج انحرافات اخلاقی، عدالت اقتصادی را زایل می‌کند، فرهنگ جامعه را دگرگون می‌سازد و حکومت اسلامی را در معرض فروپاشی و نفوذ و سلطه بیگانگان قرار خواهد داد.

طی تاریخ بشری، فساد اقتصادی یکی از علل عمده سقوط حکومت‌ها بوده و یکی از خطرناکی است که می‌تواند تمامی نظام‌های سیاسی را به‌طور بالقوه و بالفعل در هر مقطعی از تاریخ تهدید کند که به‌عنوان نمونه می‌توان به سقوط سلسله قاجار در تاریخ معاصر و حتی حکومت هخامنشیان در ایران باستان به دلیل فراگیر شدن فساد مالی در سطوح مختلف مدیریتی کشور اشاره کرد (همدی خطبه‌سرا، ۱۳۸۷: ۱۴).

مطالبات و انتظارات به‌جای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در خصوص مقابله با مفسد اقتصادی در صدور فرمان هشت‌ماده‌ای که به منشور مبارزه با مفسد اقتصادی معروف شد، تجلی یافته است. طبق نظر معظم‌له کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال و سرمایه‌گذاری مطمئن است که این‌ها به فضایی نیازمند است که در آن فعالان اقتصادی از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند. مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در آستانه آغاز سال ۱۳۹۵ هجری شمسی، در سخنرانی در حرم مطهر رضوی ده اقدام اساسی اقتصاد مقاومتی را برای نجات کشور برشمردند که یکی از این اقدامات اساسی برشمرده‌شده توسط معظم‌له مبارزه جدی با فساد اقتصادی در کشور است.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) طی سه دهه اخیر حداقل در ۱۳۳ مورد دیدار با مسئولین و مردم، در خصوص مبارزه با فساد اقتصادی بیانات خود را عنوان نمودند و از سال ۱۳۸۰ هجری شمسی تاکنون نیز در ۱۸ سخنرانی به‌طور مستقیم به فرمان هشت‌ماده‌ای اشاره داشته‌اند. «یکی از مهم‌ترین مسائل، جلوگیری از فساد داخلی است (۹۵/۴/۱۱). برخورد با مفاسد اقتصادی برای نظام اهمیت حیاتی دارد (۸۱/۴/۵). مبارزه با فساد، یکی از پایه‌های اصلی حکومت و نظام اسلامی است؛ این روش امیرالمؤمنین است (۸۰/۹/۱۶). خشکانیدن ریشه فساد مالی و اقتصادی و عمل قاطع و گره‌گشا در این باره، مستلزم اقدام همه‌جانبه به‌وسیله قوای سه‌گانه مخصوصاً دو قوه مجریه و قضائیه است (۸۰/۲/۱۰). مشروعیت من و شما وابسته به مبارزه با فساد، تبعیض و نیز عدالت‌خواهی است، این پایه مشروعیت ماست» (۸۲/۶/۵) مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی).

فساد اقتصادی مختص دوره خاصی در تاریخ سیاسی کشور نیست و اختصاص به دوره مشخصی ندارد. گرچه شکلی که فساد اقتصادی به خود گرفته، از یک دوره به دوره دیگر تغییر کرده است، ولی فساد اقتصادی معضلی است که گریبان کشور را گرفته و امنیت ملی را با خطر موجه نموده است؛ بنابراین تلاش برای کمک به حل این مسئله و واکاوی علل، زمینه‌ها، پیامدها و راهکارهای مقابله با مفاسد اقتصادی در ابعاد مرتبط در چارچوب منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و رابطه بین مقابله و یا عدم مقابله با فساد اقتصادی و امنیت ملی، مقصود و موضوع پژوهش پیش رو است.

سؤال اصلی تحقیق عبارت‌اند از: علل، زمینه‌ها، پیامدها، اهمیت و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی با تأکید بر امنیت ملی به استناد آرا و نظرات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) کدامند؟ بر این اساس، این تحقیق دستیابی به مهم‌ترین شاخص‌های مقابله با فساد اقتصادی با تأکید بر امنیت ملی به استناد آرا، نظرات و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در ابعاد مرتبط را هدف قرار داده است.

مبانی نظری

مفهوم‌شناسی متغیرها (تعاریف نظری و عملیاتی)

الف. فساد^۱: پاداش نامشروعی است که برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه، تخصیص داده می‌شود. فساد به تمام شکل‌های گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از مقام و موقعیت شغلی قابل اطلاق است. فساد به‌عنوان نادرستی و تقلب و فقد درستی و راستی تعریف شده است. فساد از فعل لاتین رومپر^۲ گرفته شده و به معنی شکستن است، بنابراین در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود که آن ممکن است یک هنجار، قانون یا مقررات اداری باشد. (عامری، ۱۳۹۳: ۳)

فساد تبدیل روابط اجتماعی به مبادله‌های سودمندانه تبعیض‌آمیز است که در طی آن اهداف عام جای خود را به اهداف خاص می‌دهد و خیریت نامحدود (نظیر قانون‌گرایی، امانت‌داری، حلال‌خواری، شرافت کاری، رعایت موازین حرفه‌ای و تخصصی، وفاداری، تعهد، صداقت، فضیلت، حریت، علم، حق‌طلبی و از این قبیل) به خاطر خیریت محدود (پول، مقام و منصب، مدرک، پرستیژ، نفوذ، اعتبار اجتماعی) قربانی می‌شود (دوگراف، ۱۳۹۴: ۴۱).

در این تحقیق منظور از فساد، فساد اقتصادی- مالی، فساد اداری و فساد سیاسی است.

ب. فساد اقتصادی: در مباحث علمی اقتصاد، تعریف‌های زیادی برای فساد اقتصادی ارائه نشده است. مروری بر تعریف‌های موجود می‌تواند نشان دهد که تعریف‌های فساد بیشتر تعریف‌های بخشی از فساد است. در بعد اقتصادی به علت پیوند آن با امور و فعالیت‌های مالی، اداری و سیاسی، بیشتر تعریف‌ها مخلوطی از اقتصاد و امور دیگر را در بردارد (عزتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۹).

فساد اقتصادی عبارت است از همه رفتارها و سوء رفتارهایی که موجب اختلال در نظم اقتصادی یا عملکرد بهینه مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک گرفته تا اختلال در اقتصاد کشور می‌شود (دوگراف، ۱۳۹۴: ۵۴).

ج. فساد اقتصادی - مالی: فارغ از این امکان که همه انواع فسادها از جانب زمامداران صورت پذیرد و این وجه مشترکی در تعریف و تقسیم‌بندی آن‌ها باشد، فساد اقتصادی و مالی به هرگونه سوء استفاده در این حوزه از جمله اختلاس، پول‌شویی، رشوه، ربا و... گفته می‌شود که شاید بسیاری از دلایل وجود چنین فسادهای همان دلایل مذکور در فساد اداری و سیاسی باشد. دنیای غرب فساد اقتصادی را «استفاده از پول مردم برای مقاصد شخصی» معنا کرده است، برخی هم گفته‌اند: «هر نوع بهره‌گیری غیر قانونی از اختیارات و قدرت در جهت استفاده از امکانات مالی» فساد مالی تلقی می‌گردد (قطبی، ۱۰: ۱۳۹۴) آنچه در سال‌های اخیر از آن تحت عنوان فساد اقتصادی یا مالی یاد شده است، شامل انواع فساد اعم از اداری، سیاسی و اقتصادی (به معنی خاص) می‌شود (خطبه سرا، ۱۳۸۷: ۳۵). در این پژوهش منظور از فساد اقتصادی، فساد در ابعاد سیاسی، اداری و اقتصادی مد نظر است. منظور از فساد اقتصادی یا مالی جرائمی است که افراد برای کسب منافع اقتصادی انجام می‌دهند، مانند رشا، ارتشا، اختلاس، تبانی، سوء استفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیر قانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیر قانونی، آشنابازی، هر نوع تقلب در معاملات، پول‌شویی و قاچاق.

د. فساد سیاسی: بنا به یک تعریف کلی، فساد سیاسی عبارت است از سوء استفاده از قدرت سیاسی در جهت اهداف شخصی و نامشروع (رفیع‌پور، ۱۳۸۸: ۴). فساد سیاسی، بخش خاصی از فساد به عنوان یک کل است، بخشی از فرایندهای سیاسی غیر رسمی که آن‌ها را سیاست‌های سایه‌ای نامیده‌اند. اصطلاح سیاست‌های سایه‌ای می‌تواند برای سیاست‌های زیرزمینی به کار رود که به طور سیاسی، همان جرم سازمان‌دهی شده و پنهانی و یا اینکه غیر رسمی، موازی یا سیاست‌های ثانویه هستند. از نظر اکرم‌ن^۱، فساد سیاسی هنگامی رخ می‌دهد که تصمیم‌گیران سیاسی، به طور مستقل یا از راه تبانی با مقام‌های فاسد، به نحوی مسیر منابع دولتی (عمومی) را تغییر دهند که رفاه جامعه کاهش یابد (دوگراف و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳).

اصولاً فساد سیاسی و قدرت، همزاد یکدیگرند؛ یعنی تا زمانی که قدرت وجود نداشته باشد، از فساد سیاسی هم اثری نخواهد بود. همان‌گونه که «روسو» اعلام می‌دارد: فساد سیاسی نتیجه حتمی کشمکش و تلاش بر سر کسب قدرت است. در این پژوهش فساد سیاسی به کنشی اطلاق می‌شود که نخست مرتبط با اعمال قدرت سیاسی دولتی باشد؛ دوم مصداق انحراف از قاعده مربوط به اعمال قدرت سیاسی دولتی باشد؛ سوم، به‌منظور دستیابی به نوعی نفع شخصی، حزبی، قومی و جناحی اعمال‌کننده قدرت سیاسی دولتی باشد.

ه. فساد اداری: فساد اداری ابزاری نامشروع برای برآوردن تقاضاهای نامشروع از نظام اداری است (حیبی، ۱۳۷۵: ۱۵). فساد اداری عبارت است از: سوء استفاده نهادینه‌شده شخصی از منابع عمومی از سوی کارمندان دولتی. فساد اداری از طریق افزایش نابرابری‌ها و اختلال در بهره‌وری، موجب به خطر افتادن مشروعیت و ثبات نظام‌های سیاسی می‌شود. دلایل متعددی نیز می‌توانند در بروز فساد اداری مؤثر باشند که از آن جمله می‌توان به ماهیت و ضعف دولت، پرداخت دستمزدهای پایین به کارکنان خدمات کشوری، عوامل فرهنگی، عوامل سازمانی، مانند ساختارهای متمرکز و عوامل خارجی اشاره کرد. در این زمینه اصلاحات اداری و برنامه‌ریزی شده برای بهبود دیوان‌سالاری‌های دولتی، می‌تواند در بهبود کارایی و اثربخشی خدمات عمومی مؤثر واقع شود (ترنر و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۵) در این پژوهش به اقداماتی فساد اداری اطلاق می‌شود که ناشی از به‌کارگیری قدرت و توان سازمان‌های دولتی و یا وابسته به دولت برای کسب منافع مالی فردی و یا گروهی است.

و- امنیت ملی: امنیت ملی وضعیتی است که در آن بین خواسته‌های شهروندی از یک سو و کارآمدی نظام از سوی دیگر، در پاسخگویی به نیازهای جامعه، تناسبی برقرار است به گونه‌ای که در شهروندان تولید رضایتمندی می‌کند (افتخاری، ۱۳۸۸: ۶۱). نقطه مشترک در تمام تعاریف امنیت، بر ضرورت «حفظ وجود خود» متمرکز است. به عبارت دیگر می‌توان امنیت را «حفظ ذات و صیانت نفس از اساسی‌ترین خطرات» دانست. حفظ خود یا «صیانت ذات و نفس» را در پنج مقوله زیر می‌توان خلاصه کرد:

۱. حفظ جان مردم؛

۲. حفظ دین، باورها و ارزش‌های مردم؛

۳. حفظ تمامیت ارضی؛

۴. حفظ نظام اقتصادی و سیاسی؛

۵. حفظ استقلال و حاکمیت کشور (مرادیان، ۱۳۹۱: ۶۵).

در این پژوهش نیز امنیت ملی در همین پنج مقوله تعریف می‌شود، یعنی به خطر افتادن و یا ارتقای مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت ملی، مانند اعتماد عمومی، مشروعیت نظام، مقبولیت نظام، مشارکت عمومی، ثبات سیاسی و اقتصادی، کارآمدی نظام، سرمایه اجتماعی در اثر فساد اقتصادی و یا مقابله با آن در جامعه است.

فساد از دیدگاه اسلام

آنچه از بررسی احادیث و روایات مشخص است تأکید اسلام بر رعایت حدود الهی و حقوق مردم و نیز درستکاری و امانت‌داری کارگزاران حکومت است. به اجمال می‌توان دیدگاه اسلام را در خصوص دلایل و پیامدهای ایجاد و گسترش فساد اقتصادی و ضرورت برخورد با آن، به شرح زیر بیان نمود:

۱. انسان دائماً در معرض لغزش و انحراف قرار دارد و آنچه ضامن حفظ ایمان انسان در این لغزشگاه‌ها است، همانا «ورع» و اجتناب از شبهات است.

۲. در لغزش و انحراف و کج‌روی انسان، دل بستن به دنیا نقش برجسته‌ای دارد. به همین دلیل در زندگی مدیران و مسئولان نظام اسلامی، مراقبت در مصرف اموال عمومی (بیت‌المال)، چه در اداره امور جامعه و چه در مصارف شخصی جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند.

۳. خطر مهمی که مسئولان و مدیران نظام اسلامی را تهدید می‌کند، تنها سوء استفاده مالی از موقعیت نیست (که این موضوع نیز در جای خود به‌شدت نکوهیده و حرام است)، بلکه توجیه شرعی این سوء استفاده برای پیدا کردن نوعی آرامش است که زمینه‌ساز ارتکاب گناهان بزرگ‌تر و تخلفات بیشتر است. تلقی «هدیه» برای «رشوه» و «استفاده در

حد شئون» برای «اختلاس» و «حق التسهیل» برای «اخذ وجه غیر قانونی» از مصادیق این‌گونه توجیهاست.

۴. مدیران عالی نظام اسلامی باید به شدت مراقب نوع نگاه مردم به نحوه زندگی و افزایش دارایی خود باشند و نظام اسلامی نیز، ضمن توجه به معیشت مناسب آن‌ها، در خصوص نوع زندگی آن‌ها باید مراقبت لازم را به عمل آورد؛ به نحوی که غلتیدن در حرام، حساسیت‌های آن‌ها به ضعفا و نیازمندان و حسن نظر مردم به آن‌ها را کم‌رنگ نکند. در این زمینه، حساسی از اموال مسئولان باید در دستور کار نظام اسلامی قرار گیرد.

۵. در برخورد با متخلفان، به خصوص کسانی که از طریق دسترسی به بیت‌المال یا ارتباط با مسئولان به منافع مادی می‌رسند، نباید هیچ‌گونه ملاحظه‌ای معمول گردد و ارتباط با مسئولان نظام اسلامی نباید زمینه استفاده غیر معمولی (رانت‌جویی) را فراهم نماید.

شاخص‌های مقابله با فساد اقتصادی در کلام مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

سه شاخص اصلی اصلاح امور کشور: مبارزه با فقر، فساد و تبعیض: «مسئولان کشور با همه قدرت و توان، شاخص‌های اصلی را برای اصلاح امور کشور در نظر بگیرند، همان سه شاخص عمده: مبارزه با فقر، مبارزه با فساد، مبارزه با تبعیض. این اساس قضیه است. اگر فقر و فساد و تبعیض به‌وسیله مسئولان کشور تحمل نشود، رضای الهی، توفیق الهی، هدایت الهی، شامل حال همه خواهد شد، گره‌ها باز خواهد شد» (بیانات در اجتماع بزرگ مردم قم، ۱۳۷۹/۰۷/۱۴).

توجه به رفع فقر و فساد و تبعیض: بزرگ‌ترین فسادها این است که در اجرا و اعمال قانون در جامعه تبعیض باشد و به شایستگی‌ها و صلاحیت‌ها و قابلیت‌های افراد توجه نشود، همان فقر و فساد و تبعیضی که بارها عرض کرده‌ایم، مردم تأیید کردند که مبارزه با این‌ها، همان اصلاحات واقعی است. این را مردم می‌خواهند (بیانات در دیدار ائمه‌مختف مردم، ۱۳۸۱/۱۰/۱۹).

بسط عدالت و رفع تبعیض: طبق تجربه تاریخی و تجربه‌ای که خود ما در داخل کشور در طول این مدت کسب کرده‌ایم، یکی از دشوارترین میدان‌های مجاهدات، میدان مجاهدت برای بسط عدالت است. هرکس که با نوعی تخلف -چه تخلف‌های محسوس و چه

تخلف‌های نامحسوس - دستی در بیرون از مرز قانونی مجاز برای خود دارد، با این مبارزه مخالفت و معارضه می‌کند. اینکه ما گفتیم برای عدالت‌طلبی باید مبارزه کرد. برای مبارزه با فساد باید همه دست‌به‌دست هم بدهند و فساد اقتصادی - به‌خصوص در بین مسئولان و کسانی که دستی در امور بیت‌المال دارند - باید جدی گرفته شود، به خاطر همین است که این کار جزء مشکل‌ترین‌ها و در عین حال - اگر به نتیجه برسد - جزء پُربرت‌ترین‌ها است. تا وقتی در جامعه عدالت باشد، تبعیض نباشد، نگاه متفاوت به اشخاص و قشرها نباشد و امتیازطلبی‌های زیادی و نابه‌حق و نابه‌جا در جامعه وجود نداشته باشد، مردم بر خیلی از ناکامی‌ها صبر می‌کنند (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۸۲/۶/۱۹).

نامن شدن فضا برای افراد مفسد: کسی که وسوسه می‌شود وارد میدان فساد مالی شود، باید بداند در دسر این کار زیاد است. بفهمد مردم و مسئولان کشور با این قضیه برخورد می‌کنند. این یکی از شرایط بسیار مهم است (بیانات در دیدار کارگزاران حج و مسئولان برگزارکننده مراسم دهه فجر، ۸۰/۱۱/۳).

شفافیت محیط جامعه: «کسانی که واردند، می‌دانند و می‌فهمند که فسادهای کلان، اغلب از دیده‌ها پنهان است؛ لذا محیط جامعه باید به‌گونه‌ای باشد که اگر در آن فسادی پدیدار شد، فرصت رشد پیدا نکند و زود از بین برود. مثل جریان‌های عظیم آب» (بیانات در دیدار روحانیون و مبلغان، ۱۳۷۵/۰۲/۲۶).

استقرار عدالت اجتماعی: «اصل عدالت اجتماعی، اجرای عدالت، در نظر گرفتن حق توده‌های وسیع مردم و پرکرده فاصله طبقاتی، یکی از اصول اصلی نظام اسلامی است» (بیانات در اجتماع بزرگ زائران حرم امام خمینی (ره)، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴).

توجه به ارتقای سلامت اداری و اقتصادی: «ارتقای سلامت اداری و اقتصادی و مبارزه با فساد در این عرصه با تدوین راهبرد ملی مبارزه با فساد و تصویب قوانین مربوط» (ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، ۹۴/۴/۹).

توجه به ارتقای کارآمدی نظام: «دشمنان ملت ایران و نظام جمهوری اسلامی فقط به دو موضوع می‌توانند امید داشته باشند؛ یکی اینکه ناکارآمدی نظام را به مردم القا کنند، یعنی بگویند این نظام نمی‌تواند خواسته‌های مردم را برآورده کند و با القای آن به مردم،

ارتباط مستحکم مردم با نظام اسلامی را از بین ببرند. دوم دسته‌بندی و اختلاف ایجاد کنند. این دو نقطه امید برای صهیونیست‌ها، آمریکایی‌ها، استکبار و دشمنان نظام اسلامی وجود دارد. همه متوجه این دو نقطه باشند. القای ناکارآمدی نظام، متوجه مسئولین کشور است... تأکید من بر مبارزه با فساد هم به همین علت است، زیرا اگر مدیری خدای نخواستہ فاسد شد، دیگر نمی‌تواند به مردم خدمت کند و برای آن‌ها مفید باشد. پس اول باید کارآمدی نظام را نشان داد... و خدمت به مردم را به‌عنوان یکی از عواملی که می‌تواند امنیت کلی کشور را تأمین کند، تلقی نمایند. لذا باید در خدمت‌رسانی به مردم با هم رقابت کنند» (بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، ۸۲/۱/۱).

ایجاد عدالت: «کاری کنند که مردم طعم شیرین خدماتی را که در کشور انجام می‌گیرد، بچشند، در هیچ نقطه‌ای از کشور فقر نباشد - عدالت برقرار باشد - فساد نباشد و افراد مفسد از دستگاه‌های تصمیم‌گیر طرد شوند و امکان دخالت پیدا نکنند، این‌ها چیزهایی است که ما باید مورد توجه قرار دهیم» (بیانات در دیدار خانواده‌های شهید، ۱۳۸۴/۰۳/۰۳).

بستن راه‌ها و گلوگاه‌ها و جلوگیری از ایجاد فساد: «از جمله مسائلی که در این مبارزه وسیع حتماً باید مورد توجه قرار گیرد، این است که تنها با کسی که فساد کرده و فساد می‌کند که تحقق پیدا کرده است، برخورد نشود؛ مواظب باشند فساد به وجود نیاید. بنده به مسئولان دستگاه‌های اجرایی و قضایی تأکید کرده‌ام بگردند ببینند جاهایی که گلوگاه فساد است، کجاست؛ آنجا را تحت نظارت قرار دهند و نگذارند از اول فساد به وجود بیاید. البته مواظب باشند تمایلات و احساسات و بازی‌های سیاسی و خطی و جناحی و غیره - که دشمنان از اینکه این چیزها در بین مسئولان ما رواج پیدا کند، خوشحال می‌شوند - به میان نیاید؛ جلوی حق را نگیرد و مانع دیدن و نظر کردن و فهمیدن چشم‌ها نشود، بلکه باید بی‌ظنانه و برای خدا عمل شود. اگر این‌طور شد، به مملکت سود خواهد رسید» (بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۸۰/۱۱/۳).

افزایش دهنده کارایی نظام: «اگر مسئولان دولتی در جای خود و مسئولان قضائی در جای خود، هرکدام با این انحرافات و خطاها برخورد کنند، هم کارایی مسئولان دولت در زمینه‌های مختلف زیاد خواهد شد و هم این معضل اقتصادی - مشکل اشتغال، مشکل

صادرات و واردات، مسائل مربوط به پول و غیره - عمدتاً حل خواهد شد» (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۰/۰۶/۱۵).

افزایش دهنده امید و اعتماد مردم: «این مبارزه (مبارزه با فساد مالی و اقتصادی) برای

مردم نقطه امید، اعتماد و اتکاست» (بیانات در اجتماع مردم مشهد در حرم مقدس رضوی، ۸۲/۱/۱).

توجه به ایجاد و گسترش امنیت اقتصادی: «ممکن است کسانی به خطا تصور کنند که

مبارزه با مفسدان و سوء استفاده‌کنندگان از ثروت‌های ملی، موجب ناامنی اقتصادی و فرار سرمایه‌ها است. به این اشخاص تفهیم کنید که به‌عکس، این مبارزه موجب امنیت فضای اقتصادی و اطمینان کسانی است که می‌خواهند فعالیت سالم اقتصادی داشته باشند. تولیدکنندگان این کشور، خود نخستین قربانیان فساد مالی و اقتصاد ناسالم‌اند» (فرمان هشت‌ماده‌ای به سران قوا، ۱۳۸۰/۰۲/۱۰).

ایجادکننده اعتماد عمومی: «به مسئولان خیرخواه در قوای سه‌گانه پیاموزید که تسامح

در مبارزه با فساد، به‌نوعی همدستی با فاسدان و مفسدان است. اعتماد عمومی به دستگاه‌های دولتی و قضایی در گرو آن است که این دستگاه‌ها در برخورد با مجرم و متخلف، قاطعیت و عدم تزلزل خود را نشان دهند» (فرمان هشت‌ماده‌ای به سران قوا، ۱۳۸۰/۰۲/۱۰).

ایجادکننده کارآمدی نظام: «برخورد با فساد، هم موجب می‌شود که افراد، دقت

بیشتری بکنند، هم موجب می‌شود که دست‌های خیانتکار بترسند و عقب بکشند. این دو عامل موجب خواهد شد که در کارهای اقتصادی و جاری کشور و دولت، پیشرفت به وجود آید. بنابراین علاج تهاجم به ناکارآمدی نظام، اثبات کارآمدی است که اثبات کارآمدی هم این‌گونه است» (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۰/۰۶/۱۵).

تأثیر فساد اقتصادی بر مؤلفه‌های امنیت ملی

فساد اقتصادی می‌تواند تمامی مؤلفه‌های امنیت ملی را تحت تأثیر قرار داده و فلسفه

وجودی نظام اسلامی را با خطر جدی مواجه کند. در این خصوص مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

تأکیدات زیادی در مبارزه با فساد در جهت ارتقای مؤلفه‌های امنیت ملی داشته‌اند و تأکید کرده‌اند در صورت عدم مبارزه با فساد، امنیت ملی کشور با خطر جدی مواجه خواهد شد:

«مسئولان کشور - چه در قوه مجریه، چه در قوه قضائیه و چه در قوه مقننه - باید با فقر و فساد و تبعیض در این مملکت مبارزه کنند. اگر بخواهند وضع امنیت کشور را، وضع معیشت مردم را، وضع عزت بین‌المللی ما را تأمین کنند، راهش مبارزه با همین‌هاست. انواع و اقسام فسادها را باید شناسایی کنند و با آن مبارزه جدی کنند، نه در حرف و زبان» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۹/۱۰/۰۷). «ما اگر می‌خواهیم مردم در صحنه اقتصاد باشند، باید صحنه اقتصادی امنیت داشته باشد؛ اگر امنیت را می‌خواهیم، بایستی دست مفسد و سوء استفاده‌چی و دورزننده قانون و شکننده قانون بسته بشود؛ مبارزه با فساد این است؛ این باید جدی گرفته بشود» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۹۲/۱۲/۲۰). «برخور با مفسد اقتصادی موجب امنیت اقتصادی است برای غیر مفسد. (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۸۶/۴/۷). این (مبارزه با فساد) وسیله‌ای برای احساس امنیت و اطمینان سرمایه‌گذار سالم است» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۸۰/۰۴/۱۰). «اگر بخواهیم دنبال اهم بگردیم، همین مسئله فسادهای مالی و ارتشا و تزویر و امثال این‌ها، چیزهایی است که به‌خصوص از مردم سلب امنیت می‌کند و واقعاً در رتبه‌های بالا قرار می‌گیرند» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۸۷/۰۶/۲۰).

اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی: اعتماد عنصر مهمی در مشروعیت‌بخشی به حاکمان است. اعتماد موجب تشویق مشارکت سیاسی است و البته مشارکت مؤثر و آگاهانه می‌تواند تقویت اعتماد را در پی داشته باشد (قاسمی ۱۳۸۴: ۳۲). از نگاه جامعه‌شناسی، «اعتماد هم نتیجه یک فرآیند اقلان‌سازی افکار عمومی و هم سرمایه اجتماعی بسیار اساسی و پایه نظام سیاسی است» (مؤذن جامی، ۱۳۸۲: ۵۳). اعتماد عمومی^۱ یکی از مهم‌ترین ابعاد سرمایه اجتماعی است که آسیب دیدن آن می‌تواند زیان و هزینه بسیار سنگینی را برای نظام اداری و در مقیاس وسیع‌تر برای نظام سیاسی در برداشته باشد (الوانی، ۱۳۸۸: ۴). دنهارت^۲ معتقد است یکی از علل مهم کاهش اعتماد عمومی آن است که سازمان‌های دولتی همواره شعار عدالت و برابری سر می‌دهند، اما در عمل رفتارهای تبعیض‌آمیز و ناعادلانه از خود بروز می‌دهند که اطمینان عمومی را از آن‌ها سلب می‌کند. (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۱). احساس

1. Public Trust
2. Robert B. Denhardt

امنیت تحت تأثیر عوامل مختلفی شکل می‌گیرد که یکی از این عوامل، سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی از مؤلفه‌های متعددی تشکیل شده که اعتماد اجتماعی، یکی از تأثیرگذارترین آن‌ها بر ارتقا یا کاهش میزان امنیت اجتماعی در هر جامعه شناخته شده است (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۷). بر این اساس می‌توان گفت: اعتماد، یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی است. پژوهش آقای دانایی‌فرد و همکاران یکی از سازوکارهای مهم ارتقای اعتماد عمومی به دولت را برخورد قاطع و جدی با عوامل فساد در دستگاه‌های دولتی و مجازات سنگین آنان و اطلاع‌رسانی به مردم در این باره عنوان نموده است (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۶). «رهبر معظم انقلاب فساد اقتصادی را از بین برنده اعتماد مردم دانسته و می‌فرماید: این اعتماد مردم را - که مایه اصلی ما، اعتماد مردم و امید مردم است - با این کارها (فساد مالی) نباید ضایع کرد» (مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، ۹۵/۶/۳). همچنین مبارزه با فساد را ایجادکننده اعتماد عمومی تبیین کرده و بیان می‌فرماید: «به مسئولان خیرخواه در قوای سه‌گانه پیام‌رسان که تسامح در مبارزه با فساد، به‌نوعی همدستی با فاسدان و مفسدان است. اعتماد عمومی به دستگاه‌های دولتی و قضایی در گرو آن است که این دستگاه‌ها در برخورد با مجرم و متخلف، قاطعیت و عدم تزلزل خود را نشان دهند» (مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، ۱۳۸۰/۰۲/۱۰).

مشروعیت: مشروعیت دارای اهمیت بسیار حیاتی و از عوامل موجد امنیت ملی است. مشروعیت، یعنی توجیه عقلی اعمال قدرت حاکم (لاریجانی، ۱۳۷۳: ۹). نکته حائز اهمیت در بحث داخلی دولت‌ها امر مشروعیت‌یابی است تا مشروعیت در مرحله تکوین دولت‌ها (دوگان، ۱۳۷۸: ۳۷۹). چه بسیار دولت‌ها که بر مبنای مشروعیت قانونی به وجود آمده‌اند، اما تنها به دلیل عدم توفیق در مشروعیت‌یابی با انقلابات داخلی روبه‌رو شده‌اند و برعکس دولت‌هایی که با شیوه‌ای غیر انتخاباتی حاکمیت را به دست گرفته‌اند؛ اما توانسته‌اند در روند سیاست‌گذاری مشروعیت مردمی را کسب کنند؛ بنابراین، استمرار مشروعیت برای ثبات و حفظ نظام سیاسی و متلازم آن، یعنی امنیت ملی، مطلوب و لازم است (اصلائی، ۱۳۸۹: ۲۳). شاخص‌های مشروعیت، عبارت‌اند از: احساس مسئولیت، میزان مشارکت مردمی، کارایی، میزان رعایت عدالت و استفاده از روش‌های باز و قابل تشخیص برای همه (جهانگیر، ۱۳۸۷: ۲۹).

رهبر فرزانه انقلاب در بیاناتشان، پایه مشروعیت را عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد و تبعیض دانسته و می‌فرماید: «مشروعیت من و شما وابسته به مبارزه با فساد، تبعیض و نیز عدالت‌خواهی است. این، پایه مشروعیت ماست... اگر ما دنبال عدالت نباشیم، در حقیقت من که اینجا نشسته‌ام، وجود نامشروع خواهد بود؛ یعنی هرچه اختیار دارم و هرچه تصرف کنم، تصرف نامشروع خواهد بود؛ دیگران هم همین‌طور» (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۸۲/۶۵).

موضوع عدالت آن اندازه مهم است که برخی تحلیلگران سیاسی، مشروعیت یک نظام را بر پایه عادلانه و غیر عادلانه بودن آن می‌سنجند (ندائی، ۱۳۸۵: ۳۱). وظیفه حاکم سیاسی پرورش دادن فضایل در جامعه است که مهم‌ترین آن فضیلت عدالت است. در اثر عدالت، همگان به حق و حقوق خود می‌رسند و این موجب تقویت پایه‌های نظام سیاسی (مقبولیت و مشروعیت) می‌گردد.

مقبولیت: در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب، عدالت مستلزم مقبولیت و پذیرش از سوی مردم است: «پایه مشروعیت حکومت فقط رأی مردم نیست؛ پایه اصلی تقوا و عدالت است؛ منتها تقوا و عدالت هم بدون رأی و مقبولیت مردم کارایی ندارد. لذا رأی مردم هم لازم است. اسلام برای رأی مردم اهمیت قائل است. فرق بین دموکراسی غربی و مردم‌سالاری دینی که ما مطرح می‌کنیم، همین جاست» (بیانات در دیدار استادان و دانشجویان قزوین، ۱۳۸۲/۰۹/۲۶).

از دیدگاه ایشان، حکومت، فقط فرمانروایی نیست، بلکه می‌فرماید: «حکومت، نفوذ در دل‌ها و مقبولیت در ذهن‌هاست. کسی که در چنین موقعیتی قرار می‌گیرد یا خود را قرار می‌دهد، اول باید در درون خود به صورت دائمی مشغول تأدیب باشد؛ خود را هدایت کند، به خود تذکر دهد و خود را موعظه نماید» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹).

یکی از حوزه‌های مقبولیت در نظام سیاسی هر کشوری، مقبولیت قانون و قانون‌گذاری است. رهبر حکیم انقلاب اسلامی خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی ضمن تذکر این مهم می‌فرماید: «مجلس قوه مفکره کشور است. فکر در لباس قانون تجلی می‌کند، بعد در سراسر وجود کشور سریان و جریان پیدا می‌کند. چیزی که دائم باید در نظر باشد، این است که ببینیم فکر این قوه مفکره اولاً نسبتش با ارزش‌های

اساسی انقلاب چیست؟ ثانیاً نسبتش با جامعه، با مشکلات کشور و با نیازهای مردم چیست؟ یک نگاه به مبدأ، یک نگاه به انتها؛ یک نگاه به خاستگاه، یک نگاه به هدف؛ این باید روشن باشد. اگر این شد، آن وقت قوانین هم اصیل خواهد بود، صحیح خواهد بود، هم کارآمد خواهد بود. اگر اولی نباشد، قانون مثل شاخه‌ای از درخت بریده است؛ اصالت خود را از دست خواهد داد و دیگر قانون اصیلی نیست. اگر دومی نباشد، قانون اصیل است، مشروعیت دارد، اما مقبولیت ندارد. اگر منطبق بر خواست‌های جامعه و نیازهای فوری و به‌روز و نیز نیازهای بلندمدت جامعه نباشد، آن وقت دیگر مقبولیت نخواهد داشت» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۸۸/۴/۳).

کارآمدی نظام: یکی از شاخص‌های دولت اسلامی مسئله کارآمدی است. کارآمدی ارتباط مستقیمی با مشروعیت‌یابی نظام‌های سیاسی دارد. یک نظام سیاسی به‌واسطه کارآمدی می‌تواند مشروعیت خود را اثبات کند. در یک تعریف، کارآمدی به ایفای بهینه کارویژه‌های حکومت اطلاق می‌شود؛ بنابراین کارآمدی لازمه بقا و پویایی نظام سیاسی و فرآیندی برای سنجش جریان مشروعیت در آن نظام است. رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) راه کار اساسی مقابله با تهاجم به ناکارآمدی نظام را اثبات کارآمدی از طریق برخورد با خطاهای کوچک مسئولان دانسته و می‌فرماید: «باید با این خطاها برخورد شود؛ این در کارایی نظام تأثیر دارد. اگر مسئولان دولتی در جای خود و مسئولان قضایی در جای خود، هر کدام با این انحرافات و خطاها برخورد کنند. هم کارایی مسئولان دولت در زمینه‌های مختلف زیاد خواهد شد و هم این معضل اقتصادی-مشکل اشتغال، مشکل صادرات و واردات، مسائل مربوط به پول و غیره- عمده‌تاً حل خواهد شد؛ یعنی برخورد با فساد، هم موجب می‌شود که افراد دقت بیشتری کنند، هم موجب می‌شود که دست‌های خیانتکار بترسند و عقب بکشند. این دو عامل موجب خواهد شد که در کارهای اقتصادی و جاری کشور و دولت، پیشرفت به وجود آید؛ بنابراین علاج تهاجم به ناکارآمدی نظام، اثبات کارآمدی است که اثبات هم این‌گونه است» (مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، ۱۳۸۰/۰۶/۱۵).

القای ناکارآمدی نظام، متوجه مسئولین کشور است... تأکید من بر مبارزه با فساد هم به همین علت است، زیرا اگر مدیری خدای نخواستہ فاسد شد، دیگر نمی‌تواند به مردم خدمت کند و برای آن‌ها مفید باشد. پس اول باید کارآمدی نظام را نشان داد... و خدمت به مردم را به‌عنوان یکی از عواملی که می‌تواند امنیت کلی کشور را تأمین کند، تلقی نمایند. لذا باید در خدمت‌رسانی به مردم با هم رقابت کنند (مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۸۲/۱/۱).

پیامدهای فساد اقتصادی از منظر مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)

ضربه بسیار کلان و عظیم به کشور: مفاسد اقتصادی را صرفاً به‌عنوان یک کار خلاف نباید در کشور در نظر گرفت. این کار اگر چنانچه دنبال نشود، تعقیب نشود، ریشه‌یابی نشود، قوای مختلف کشور دست‌به‌دست هم ندهند برای خشک کردن ریشه این کار، ضربه و خطرش برای کشور بسیار کلان و عظیم خواهد بود (مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۸۷/۴/۵).

فلج‌کننده ضایع‌کننده دستاوردهای نظام: «...خطر رسوخ و نفوذ فساد، جدی و فلج‌کننده است. واقعاً فلج‌کننده است» (مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۷۲/۵/۱۲). «اگر عزم همگانی بر آن [مبارزه با فساد اقتصادی در دستگاه‌ها] قرار نگیرد، همه تلاش‌ها را خنثی و دستاوردهای نظام مقدس ما را ضایع می‌کند و فاصله طبقاتی را عمیق و منابع محدود ملی را به خورد متجاوزان به حقوق ملت می‌دهد» (مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۱۳۸۱/۰۴/۲۰).

نابودکننده همه دستاوردهای انقلاب: «من نقش فساد را در نابود کردن همه دستاوردها، نقش بسیار خطرناکی می‌بینم. در هر جایی که نابسامانی وجود دارد، یکی از محتمل‌های بسیار بالا، وجود فساد است. البته ممکن است در جایی بی‌تدبیری و سوء مدیریت باشد؛ اما یکی از احتمالاتی که به‌هیچ‌وجه قابل اغماض نیست، وجود فساد است» (مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۱۳۸۰/۰۲/۱۱).

ناامید شدن قشرهای مختلف مردم: «فساد اقتصادی هم خودش یک گُندکننده است، از جهت اینکه فساد است و مسئله مالیه عمومی کشور را دچار مشکل می‌کند، هم انعکاسش در ذهن مردم از جهت دیگری موجب فساد است که ناامیدی ایجاد می‌کند» (مقام معظم

فساد اقتصادی می‌تواند آسیب جدی به کارآمدی و مشروعیت نظام وارد کرده و موجب کاهش اعتماد عمومی مردم نسبت به نظام؛ مختل نمودن روند فعالیت‌های سالم اقتصادی در کشور؛ به وجود آمدن طبقه فاسد، مترف و مصرفی؛ زمینه‌ساز تسلط و استیلای بیگانگان بر کشور؛ مأیوس نمودن جامعه از اجرای عدالت اجتماعی و جداسازی وفاداران نظام از آن؛ ایجاد شکاف اجتماعی عمیق؛ نفرت و کینه در مردم به جای وحدت و همدلی؛ کاهش اعتماد نسبت به کشور در جامعه بین‌المللی و ارتباطات اقتصادی جهانی شده و در مجموع آسیب جدی بر امنیت ملی کشور وارد نموده و مؤلفه‌های اصلی امنیت ملی کشور را از بین برده و یا با خطر جدی مواجه نماید.

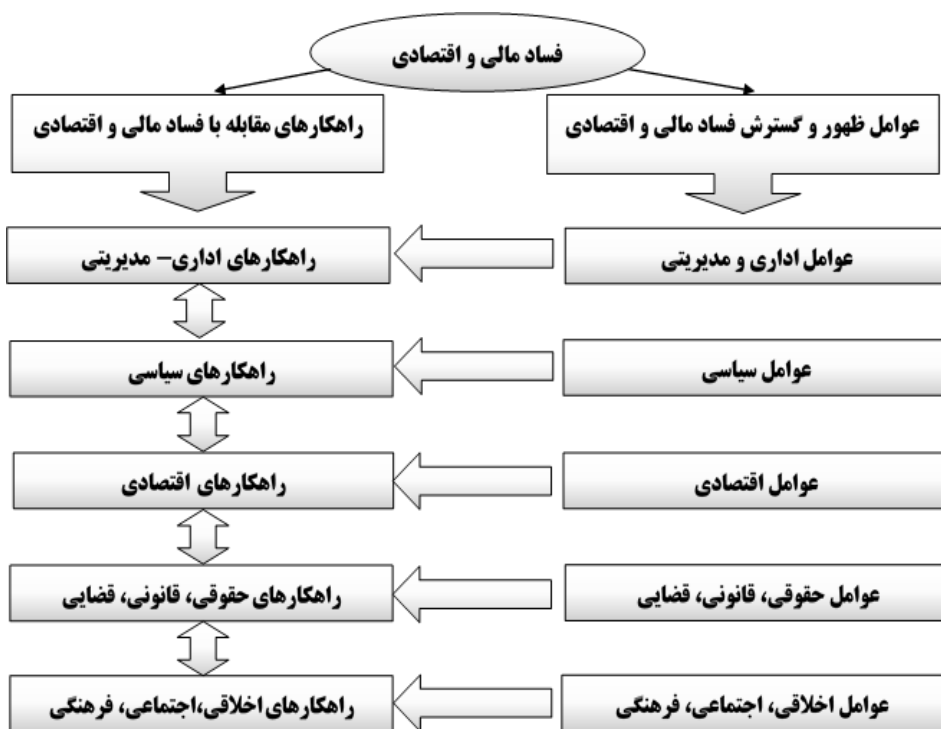
رویکردهای نظری در مطالعه فساد

برای فهم فساد و تبیین عوامل مؤثر بر بروز پدیده فساد و بهره‌برداری مناسب از کوه داده‌های تولیدشده و تفسیر روشنگرانه از آن‌ها، نیاز به شناخت نظریه‌های مطرح در این زمینه و بهره‌برداری از نظریه‌های مناسب با توجه به ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه داریم. نظریه‌پردازی اجتماعی درباره فساد دست کم از صد سال سابقه برخوردار است و باید ریشه آن را در آثار ماکس وبر^۱ (نظریه بوروکراسی قانونی-عقلانی) و امیل دورکیم^۲ (نظریه آنومی) جستجو کرد. افزون بر نظریه‌ها و تحلیل‌هایی که توسط صاحب‌نظران کلاسیک (مثل وبر و دورکیم) درباره مقوله فساد مطرح شده است، با بررسی عمیق و گسترده در مباحث نظری فساد، رویکردهای مختلف اخلاقی (رویکرد موسوم به سبب بد)، روان‌شناختی (نظریه ناتوانی در درک اخلاقی مناسب)، جامعه‌شناختی (نظریه آنومی مرتن، نظریه‌های ارزش‌های اخلاقی متعارض، نظریه کنش بوردیو: تحلیل رغبت، نظریه ساخت‌بندی گیدنز، نظریه‌های انتخاب عقلایی)، اقتصاد اجتماعی (نظریه مبادله، نظریه مارکسیستی فساد و نظریه هابرماس)، انسان‌شناختی (نظریه فرهنگی هوفستد) و فرهنگ سازمانی در تبیین پدیده فساد مورد بحث قرار گرفته است (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۲-۵۱).

بسیاری از مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه فساد در ایران رویکردی ساختاری-کارکردی داشته‌اند و محققان، استراتژی‌ها و خط‌مشی‌های مبارزه با فساد را با رویکردی کارکردی-ساختاری بررسی نموده‌اند. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی نیز در ارائه برنامه‌های مبارزه با فساد از این مدل استفاده کرده است. توضیحات ارائه‌شده در تعریف فساد و هم‌روش‌های مبارزه با آن و عوامل فساد اعم از عوامل شکل‌گیری و عوامل تشدیدکننده آن از یک مدل پنج‌وجهی پیروی می‌کند که ابعاد آن عبارت‌اند از: اداری-مدیریتی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی-قضایی-قانونی، اخلاقی-اجتماعی-فرهنگی. از طرفی این چارچوب پنج‌گانه، ملهم از مدل چهاروجهی پارسونزی است که پدیده‌های اجتماعی چهاروجهی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را مورد تدقیق قرار می‌دهد. از دیدگاه فلسفی هر معلول تنها زائیده یک علت منحصر به فرد است؛ اما در رویکرد اجتماعی به پدیده‌ها، عموماً پدیده‌ها زائیده علل مختلف و درهم‌تنیده هستند و معمولاً علل محدثه، علل مبقیه پدیده نیز محسوب می‌شوند. به همین دلیل تفکیک و تقدم زمانی آن‌ها کاری بسیار مشکل است.

در مجموع هم خود پدیده فساد اقتصادی و هم نگرش به آن می‌تواند در پنج حوزه یادشده یک مطالعه آسیب‌شناختی کلان را پایه‌گذاری کند. به همین دلیل با توجه به جامع بودن و استفاده سیاست‌ها و راهبردهای مبارزه با فساد در ابعاد پنج‌گانه اداری-مدیریتی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی-قضایی-قانونی، اخلاقی-اجتماعی-فرهنگی، همچنین تطبیق بیشتر مدل مذکور با ساختار برنامه‌های توسعه و اسناد بالادستی، منویات و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، مسئله، اهداف و سؤالات تحقیق مدل ذیل به‌عنوان مدل مفهومی تحقیق مشخص می‌گردد:

شکل شماره ۱: چارچوب احصاشده از ادبیات برای مدل مبارزه با فساد

روش‌شناسی تحقیق

روش این تحقیق، کیفی و از روش تحلیل محتوای کیفی بهره برده است. تحلیل محتوا^۱ عبارت است از: شناخت و برجسته ساختن محورها یا خطوط اصلی یک متن یا متون مکتوب، یک یا مجموعه‌ای از سخنرانی‌ها، وصیت‌نامه‌های خصوصی و غیره (ساروخانی، ۱۳۸۱: ۲۸۱). هدف تحلیل محتوای کیفی^۲ بررسی محتوای درون‌متنی است. تحلیل محتوای کیفی شیوه‌ای برای تفسیر ذهنی محتوای متنی از طریق فرآیند طبقه‌بندی منظم کدها و شناسایی تم‌ها یا الگوها است. همچنین یک شیوه تحلیل تجربی کنترل‌شده متنی در بستر ارتباطی آن بدون کمی‌سازی داده‌ها است. شیوه تحلیل محتوا در چهار گام اساسی انجام می‌شود: آماده‌سازی

داده‌ها، تعریف واحد تحلیل، سازمان‌دهی تحلیل، گزارش روش‌ها و یافته‌ها (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۲). سازمان‌دهی تحلیل در روش تحلیل محتوای کیفی به‌عنوان گام سوم با دو رهیافت کلی قیاسی و استقرایی قابل انجام است. در رهیافت استقرایی، ابتدا داده‌ها با استفاده از کدبندی باز، کدبندی می‌شوند و سپس گروه‌بندی، مقوله‌بندی و بعد نیز انتزاع حاصل می‌شود. در رهیافت قیاسی ابتدا ماتریس‌های تحلیلی ساختارمند، ساخته می‌شود، سپس کدبندی داده‌ها براساس مقوله‌ها و در نهایت فرضیه‌آزمایی و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها با مطالعات قبلی احتمالی مشخص می‌شود (محمدپور، ۱۳۹۰: ۱۰۰).

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش از تحلیل محتوا و در تحلیل محتوا نیز از تحلیل محتوای کیفی و در سازمان‌دهی تحلیل از رهیافت استقرایی مبتنی بر بررسی و استنتاج مفاهیم، مقولات و شاخص‌ها از داده‌های خام استفاده شده است. سطح تحلیل، خرد و واحد تحلیل، جمله و بند (پاراگراف) است. سپس با کشف معانی بنیادین و استنباط و احصای مفاهیم و مقولات فساد اقتصادی در چهارچوب منویات و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، علل، زمینه‌ها، پیامدها و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی احصا خواهد شد. از آنجایی که روش جمع‌آوری داده‌ها، اسنادی-کتابخانه‌ای بوده و مفاهیم و مقولات استخراجی در قالب پرسشنامه برای تأیید به خبرگان داده خواهد شد، جامعه آماری شامل دو گروه خواهند بود:

همه اسناد، مدارک و منابع مکتوب مربوط به منویات و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) از آغاز ولایت، یعنی ۱۵ خرداد ۱۳۶۸ هجری شمسی تا مهر ماه ۱۳۹۶ هجری شمسی به‌صورت تمام‌شمار مورد مطالعه و تحلیل محتوا قرار خواهد گرفت و واحد تحلیل در این بخش جمله یا پاراگراف مرتبط با موضوع است.

پاسخگویان به پرسشنامه تأیید مقولات استخراجی از مفاهیم، خبرگان و صاحب‌نظران مسلط به فساد اقتصادی و آشنا به آرا و نظرات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، شاغل در مراکز مطالعاتی، نظارتی و راهبردی، سابقه ده سال و بیشتر و مدرک فوق لیسانس و بالاتر در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی می‌باشند. در تعیین محدوده جامعه آماری این گروه سعی شد واقع‌بینانه عمل شود. به همین دلیل روش نمونه‌گیری در گروه خبرگان و

صاحب‌نظران فساد اقتصادی به صورت هدفمند انجام شد و پانزده نفر جهت تأیید مقولات انتخاب شدند. روش گردآوری داده‌ها ترکیبی است از روش‌های کتابخانه‌ای (کتاب‌های علمی و تخصصی مرتبط با موضوع تحقیق، مقالات علمی و پژوهشی، اسناد و مدارک با ابزار فیش‌برداری و وبگاه‌های دانشگاهی و تخصصی) و روش میدانی (پرسشنامه)؛ زیرا به کارگیری یک روش، پاسخگوی تمامی نیازها نبود، به‌خصوص اینکه قسمت اعظم داده‌ها کیفی بوده و نیازمند استفاده از روش‌های متناسب بود. برای روایی‌سنجی مفاهیم و مقولات استخراجی از ابزار پرسش‌نامه محقق‌ساخته و کسب نظر خبرگان و صاحب‌نظران حوزه فساد اقتصادی و آشنا به آرا و نظرات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) استفاده شد. همچنین سخنان و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با ذکر منبع و تاریخ ذکر گردید.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

یکی از راه‌های به حداقل رساندن برداشت‌های شخصی در نتایج پژوهش، به دست آوردن جهت‌گیری نقاط تأکید متن مورد بررسی است. ابتدا مفاهیم و کلیدواژه‌های اصلی تحقیق با مشتقات مربوط و کلمات مترادف و مرتبط با موضوع فساد اقتصادی انتخاب و با بهره‌گیری از نرم‌افزار حدیث ولایت و سایت معظم‌له جستجو شده و متن و مفهوم انتخابی به چهار جهت‌گیری کلی تقسیم و نقاط تأکید و کلیدی متون بدون دخل و تصرف معنایی، استخراج و واکاوی شده است. نقاط تأکیدی و کلیدی جملات و رهنمودها که همان مفاهیم اصلی منویات می‌باشند در چهار جهت‌گیری کلی، یعنی عوامل، پیامدها، اهمیت و راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی در ابعاد پنج‌گانه اشاره می‌شوند. در جداول زیر، گزاره انتخابی از متن اصلی و مفاهیم استخراجی بدون دخل و تصرف در معنا و محتوا، حاصل از تحلیل فیش‌های منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در باب فساد اقتصادی آورده شده است. با توجه به گستردگی مطالب (نزدیک به هشتاد صفحه) و محدودیت صفحات مقاله، نمونه‌ای از مفاهیم استخراجی در چهار جهت‌گیری کلی و ابعاد پنج‌گانه آورده شده است.

عوامل، پیامد، اهمیت و راه‌کارهای مبارزه با فساد اقتصادی در منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

جدول ۱: رویکرد اداری - مدیریتی مقابله با فساد

عوامل فساد در ابعاد اداری، مدیریتی	
مفهوم	پاراگراف
وجود تبعیض در دستگاه اداری،	«ما احتیاج داریم که دستگاه اداری مان مقرراتی داشته باشد که برای همه یکسان باشد و در آن تبعیض نباشد اگر وظیفه‌شناسی در مسئولان نیست، این فساد است» (۷۹/۱/۲۶).
پیامد فساد در ابعاد اداری، مدیریتی	
آسیب رسیدن اثاث پیشرفت کشور	«اینکه ما گفتیم و تأکید کردیم که باید با مفساد اقتصادی و قاچاق مبارزه شود، به خاطر این است که این پدیده‌ها اساس پیشرفت کشور را دچار آسیب‌های جدی می‌کنند» (۸۳/۴/۱۵).
اهمیت مقابله با فساد در ابعاد اداری، مدیریتی	
اداره کشور وابسته به مبارزه با فساد	«از جمله مهم‌ترین کارها، مبارزه با فساد است. مبارزه با فساد، یک جنبه اخلاقی محض نیست، اداره کشور متوقف به مبارزه با فساد است. باید با فساد مبارزه جدی کرد» (۱۳۸۳/۰۳/۲۷).
راهکارهای مقابله با فساد در ابعاد اداری، مدیریتی	
طرد افراد مفسد از دستگاه‌های تصمیم‌گیر	«کاری کنند که مردم طعم شیرین خدماتی را که در کشور انجام می‌گیرد، بچشند، در هیچ نقطه‌ای از کشور فقر نباشد - عدالت برقرار باشد - فساد نباشد و افراد مفسد از دستگاه‌های تصمیم‌گیر طرد شوند و امکان دخالت پیدا نکنند، این‌ها چیزهایی است که ما باید مورد توجه قرار دهیم» (۱۳۸۴/۰۳/۰۳).

جدول ۲: رویکرد سیاسی مقابله با فساد

عوامل فساد در بعد سیاسی	
مفهوم	پاراگراف
وابستگی و گرایش به دشمنان دین	«دشمنی‌های بین خودی‌ها فساد است، گرایش به دشمنان دین فساد است، علاقه نشان دادن به چیزهای ضد دینی فساد است» (۷۸/۱/۲۳).
پیامدهای فساد در بعد سیاسی	
استفاده دشمن از مدیران و مردم فاسد	«وقتی مدیران و مردمی فاسد شدند، به پایگاه دشمن خارجی تبدیل می‌شوند. دشمن خارجی از آدم‌های فاسد، برای اهداف سیاسی خود در کشور، خوب استفاده می‌کند» (۱۳۸۰/۱۰/۱۹).
اهمیت مبارزه با فساد در بعد سیاسی	
اصول انقلاب اسلامی	«مبارزه با فساد اداری و فساد اقتصادی و سوء استفاده از امکاناتی که قدرت در اختیار افراد می‌گذارد - چه سوء استفاده مالی و چه سوء استفاده سیاسی - از اصول انقلاب است و باید رعایت شود» (۱۳۸۱/۰۳/۱۴).
راهکارهای مقابله با فساد در بعد سیاسی	
رقابت صحیح سه قوه در مبارزه با فساد	«قوه مجریه و قوه قضائیه و قوه مقننه در مبارزه با فساد، در مبارزه با رشوه‌خواری و در مبارزه با افراد دارای نیت سوء با هم رقابت کنند. رقابت صحیح این است. این رقابت، توصیه من است» (۱۳۸۲/۰۱/۲۲).

جدول ۳: رویکرد اقتصادی مقابله با فساد

عوامل فساد در بعد اقتصادی	
مفهوم	پاراگراف
روح فقر و افزایش فقیر و غنی	«بدترین فسادها در جامعه، روح فقر و افزایش شکاف بین فقیر و غنی است. بدترین فسادها در جامعه این است که کسانی دچار فساد مالی و اقتصادی شوند و از بیت‌المال مردم برای منافع شخصی و پر کردن جیب خود تغذیه کنند» (۱۳۸۰/۱۰/۱۹).
پیامدهای فساد در بعد اقتصادی	
تشویق مردم و سرمایه‌گذاران به کسب ثروت نامشروع	«کسانی که می‌خواهند با پول خود در کشور فعالیت اقتصادی کنند -کارخانه تأسیس کنند، مزرعه راه بیندازند و تولید کنند- وقتی دیدند از راه‌های نامشروع می‌شود این همه ثروت به دست آورد، آن‌ها هم تشویق می‌شوند که بروند کار نامشروع کنند» (۱۳۸۰/۱۰/۱۹).
اهمیت مبارزه با فساد در بعد اقتصادی	
ایجاد و گسترش امنیت اقتصادی	«ممکن است کسانی به خطا تصور کنند که مبارزه با مفسدان و سوء استفاده‌کنندگان از ثروت‌های ملی، موجب ناامنی اقتصادی و فرار سرمایه‌ها است. به این اشخاص تفهیم کنید که به‌عکس، این مبارزه موجب امنیت فضای اقتصادی و اطمینان کسانی است که می‌خواهند فعالیت سالم اقتصادی داشته باشند. تولیدکنندگان این کشور، خود نخستین قربانیان فساد مالی و اقتصاد ناسالم‌اند» (۱۳۸۰/۰۲/۱۰).
راه کارهای مقابله با فساد در بعد اقتصادی	
جلوگیری از سودهای نامشروع و پدیده قاچاق	«باید جلوی سودهای نامشروع که عمدتاً به خاطر عدم تعهد و دلسوزی و همچنین لغزش‌های گوناگون از سوی بعضی از مسئولان و مدیران است گرفته شود و با پدیده قاچاق -به معنای حقیقی کلمه- مبارزه شود» (۱۳۸۰/۰۴/۱۰).

جدول ۴: رویکرد قانونی، قضایی و حقوقی مقابله با فساد

عوامل فساد در ابعاد قانونی، قضایی و حقوقی	
مفهوم	پاراگراف
نبود قضاوت عادلانه، اطاله دادرسی و طولانی بودن رسیدگی‌های قضایی	«اگر جرم و جنایت هست، اگر دسترسی به قضاوت عادلانه نیست، اگر رسیدگی‌های قضایی طولانی می‌شود و پرونده‌ها مدت‌ها می‌ماند، این‌ها فساد است و باید اصلاح شود» (۷۹/۱/۲۶).
پیامد فساد در ابعاد قانونی، قضایی و حقوقی	
جنگ مفسد اقتصادی با شرع و قانون	«کسی که دچار فساد مالی می‌شود، مشکل او فقط این نیست که مال مردم را می‌خورد و بالا می‌کشد؛ مشکل این است که یک جرثومه فساد، هر چیزی که در مقابل او بایستد، می‌خواهد با آن مبارزه کند و از همه نیروی خود برای برداشتن این مانع بهره بگیرد. حال این مانع اگر شرع باشد، با شرع می‌جنگد؛ اگر قانون اساسی باشد، با قانون اساسی می‌جنگد. اگر قوانین عادی باشد، با قوانین عادی می‌جنگد» (۱۳۸۰/۹/۲۵).
اهمیت مبارزه با فساد در ابعاد قانونی، قضایی و حقوقی	
استقرار عدالت با مبارزه با فساد	«تکلیف ما این است که عدالت را در جامعه مستقر کنیم و این هم جز با مبارزه علیه فساد و افزون‌طلبی انسان‌های مفت‌خوار و سوء استفاده‌کن امکان‌پذیر نیست. بخشی از کار عدالت اینجا تنظیم می‌شود» (۱۳۸۲/۰۶/۰۵).
راهکارهای مقابله با فساد در ابعاد قانونی، قضایی و حقوقی	
مقابله بدون اغماض و ملاحظه	«اگر خدای‌نکرده مدیران در مقابله با فساد در دستگاه‌های خود کوتاه بیایند، ناگزیر باید قوه قضائیه وارد میدان شود. دستگاه قضایی هم باید بی‌اغماض و بدون ملاحظه، هر جا فساد یا عملی را برخلاف قانون و در جهت سوء استفاده ملاحظه کرد، با آن مقابله کند» (۸۱/۷/۳۰).

جدول ۵: رویکرد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی مقابله با فساد

عوامل فساد در ابعاد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی	
مفهوم	پاراگراف
خودخواهی، خودپرستی، خودمخوری، منیت‌های افراد بشر	«خودخواهی‌ها، خودپرستی‌ها، خودمخوری‌ها، عمده کردن خود و خواست‌ها و تمایلات و شهوات و سود و منفعت خود، این‌هاست که منشأ اغلب مفاسد زندگی است» (۷۸/۶/۱۰).
پیامدهای فساد در ابعاد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی	
دوری از خدا	«هر حرکت غلطی که از ما سر بزند، هر اقدام ناصواب و غیر عادلانه و عمل ناشی از اغراض و اهواء نفسانی‌ای که ما بکنیم، یک قدم ما را به اعماق لجه فساد و دوری از خدا نزدیک‌تر می‌کند؛ «ازاغ الله قلوبهم». این لغزش، پی‌درپی می‌آید؛ به همین خاطر خطرناک است» (۱۳۸۰/۹/۲۱).
نتایج، فواید و اهمیت مبارزه با فساد در ابعاد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی	
یک جهاد واقعی	«مبارزه با فساد، یک جهاد واقعی و البته کار بسیار دشواری است» (۸۰/۱۱/۳).
راه‌کارهای مقابله با فساد در ابعاد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی	
بهره‌گیری از یاد خدا و نماز	«در برابر جبهه‌ی فساد و بی‌عدالتی و کج‌روی که امروز بشریت را تهدید می‌کند، از نماز و یاد خدا نیرو بگیرند» (۷۰/۷/۱۵).

بعد از استخراج مفاهیم اصلی استخراج‌شده از جملات، مقولات اصلی یا همان مفاهیم بازنگری‌شده در چهار جهت‌گیری کلی استخراج گردید. مفهوم بازنگری‌شده طی پرسشنامه‌ای در اختیار جامعه آماری انتخابی (پانزده نفر) قرار داده شد تا مشخص نمایند: آیا مفهوم بازنگری‌شده (مقوله)، متناسب با مفهوم اصلی است؟ در صورت عدم تناسب پیشنهاد چیست؟

بعد از جمع‌آوری پرسشنامه و اعمال اصلاحات لازم عوامل، پیامدها، اهمیت و راهکارهای مقابله با فساد براساس منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به شرح ذیل استخراج و شناسایی گردید:

الف. علل و عوامل فساد اقتصادی

جدول ۶ - مقولات علل و عوامل فساد از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

مفهوم بازنگری شده (مقولات)			
تبعیض و باندبازی (بعد اداری، مدیریتی)	فقدان شایسته‌سالاری (بعد اداری، مدیریتی)	تحریم اقتصادی (بعد اقتصادی)	خیانت افراد مفسد در قوه قضائیه (بعد قضایی)
نفوذ دشمن و وابستگی به آن (بعد سیاسی)	بی‌ثباتی اقتصادی، رانت‌خواری (بعد اقتصادی)	اطاله دادرسی (بعد قضایی)	ترویج فساد سیاسی (بعد سیاسی)
بی‌عدالتی اقتصادی، اجتماعی و قضایی (ابعاد اقتصادی، اجتماعی، قضایی)	شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه (ابعاد اداری، اقتصادی، اجتماعی)	عدم رعایت ارزش‌های اخلاقی و دینی (بعد اخلاقی، اجتماعی)	ضعف نظام فرهنگی و اجتماعی (بعد فرهنگی، اجتماعی)
	دوری از خدا و معنویت (بعد اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی)	فقدان وجدان کاری و انضباط اجتماعی (ابعاد فرهنگی، اجتماعی)	

ب. پیامدهای فساد

جدول ۷ - مقولات پیامدهای فساد از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

مفهوم بازنگری شده (مقولات)			
از بین رفتن امنیت اقتصادی (بعد اقتصادی)	اتلاف منابع و ثروت کشور (بعد اقتصادی)	ایجاد زمینه‌های نفوذ و تسلط دشمن (بعد سیاسی)	شکاف طبقاتی (بعد اقتصادی، اجتماعی)
تخریب چهره نظام و ایجاد ناکارآمدی (بعد سیاسی)	جنگ مفسد اقتصادی با شرع و قانون (بعد قانونی)	گسترش فساد دولتی و سیاسی (بعد سیاسی)	ناامید کردن مردم از نظام (بعد اجتماعی)
گسترش مفاسد اخلاقی و فرهنگی (بعد فرهنگی، اجتماعی)	افزایش انحرافات عقیدتی و اعتقادی (بعد فرهنگی، اجتماعی)	ایجاد خطر جدی برای امنیت ملی کشور (بعد سیاسی)	

ج. نتایج، فواید و اهمیت مبارزه با فساد

جدول ۸ - مقولات اهمیت مبارزه با فساد از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

مفهوم بازنگری شده (مقولات)		
کارآمدی نظام (بعد سیاسی)	مؤلفه اصلی و اساسی اصلاح امور کشور (تمامی ابعاد)	استقرار دستورات اسلام (تمامی ابعاد)
ایجاد امنیت اقتصادی (بعد اقتصادی)	رفع مشکلات، شکوفایی اقتصادی و کاهش وابستگی (ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی)	استقرار و اجرای عدالت (تمامی ابعاد)

د. راه کارهای مقابله با فساد

جدول ۹ - مقولات راه کارهای مقابله با فساد از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

مفهوم بازنگری شده (مقولات)		
حمایت و تشویق مدیران و کارکنان صالح و درستکار (بعد اداری، مدیریتی)	انحصارشکنی و حذف زمینه‌های رانت‌خواری (ابعاد اداری، مدیریتی، اقتصادی)	پرهیز مسئولان از رفاه‌زدگی و عشرت‌طلبی‌ها (بعد اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی)
عدم تسامح و حمایت از فاسد و طرد آنها (ابعاد مدیریتی، سیاسی، قضایی)	ارتقای سلامت، عدالت، کارآمدی، اقتدار و شفافیت دستگاه قضا (قضایی)	داشتن عزم و اراده ملی، جدی، قاطع، عملی همراه با همکاری و همدلی مردم و مسئولین برای مقابله با فساد (بعد سیاسی)
ایجاد فضای ناامن برای افراد مفسد و رشد فساد (بعد قانونی، قضایی)	شناسایی گلوگاه‌های فساد و مقابله با آن (ابعاد اداری، اقتصادی، قضایی)	رعایت تقوا و مراقبت دائمی (مردم و مسئولان) (بعد اخلاقی، فرهنگی)
نظارت تخصصی، دقیق و کارآمد در تمامی سطوح (تمامی ابعاد)	اصلاح ساختار نظام اداری و اقتصادی (ابعاد اداری، اقتصادی)	شفاف‌سازی و ایجاد فضای رقابتی (ابعاد اداری، مدیریتی، اقتصادی)
اهتمام جدی برای برقراری نظام شایسته‌سالاری (اداری، مدیریتی)	عدالت در تنظیم و اجرای قانون (بعد قانونی، قضایی)	تدوین راهبرد ملی مبارزه با فساد و تصویب قوانین مربوط (بعد قانونی)
مقابله با دقت، مدبرانه، قاطع، مرقانون (قانون‌مدار) و بدون تبعیض با فساد (بعد قضایی)	توکل به خدا و بهره‌گیری از نماز، دعا و تضرع (بعد اخلاقی، فرهنگی)	مقابله با قاچاق سیستمی و اخلالگران اقتصادی (ابعاد اقتصادی، قضایی)
مقابله با مظاهر فساد (ابعاد مدیریتی، قضایی، اجتماعی)	پیاپی‌سازی عملی اقتصاد مقاومتی (ابعاد اداری، مدیریتی، اقتصادی)	ایجاد عدالت اجتماعی و دفاع از مظلوم (ابعاد اقتصادی، قضایی، اجتماعی)
پیشگیری از ایجاد و گسترش فساد (تمامی ابعاد)	مراقبت فردی (بعد اخلاقی، فرهنگی)	ایجاد امنیت اقتصادی (ابعاد اقتصادی، قضایی)
استفاده از کارگزاران متعهد و متخصص در مبارزه با فساد (ابعاد اداری، مدیریتی، قضایی)	تقویت کارآمدی نظام (ابعاد اداری، مدیریتی، سیاسی، اقتصادی)	وضع قوانین کارآمد و نظارت هوشمندانه (سیستمی) مجلس (بعد قانونی، حقوقی)
ایجاد و ارتقای روحیه اخلاص و جهاد (بعد فرهنگی، اجتماعی)	تأسی به شیوه زندگی اهل بیت (ع) (بعد فرهنگی، اجتماعی)	احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر و اطلاع‌رسانی صحیح و هوشمندانه (بعد فرهنگی، اجتماعی)

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

آنچه از مطالعات و ادبیات نظری به دست آمد، مشخص گردید که موضوع فساد اقتصادی را می‌بایستی با تمامی زوایا، عرصه‌ها و ابعاد مختلفی که در آن‌ها رخ می‌دهد مورد بررسی قرار داد. به همین دلیل با توجه به نظریات اندیشمندان حوزه فساد و مدل مفهومی پژوهش، فساد در ابعاد پنج‌گانه اداری مدیریتی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی-قضایی-قانونی، اخلاقی-فرهنگی-اجتماعی براساس منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مهم‌ترین دلایل و راه‌کارهای مقابله با فساد مشخص شدند. همچنین مشخص گردید که فساد اقتصادی می‌تواند مؤلفه‌های امنیت ملی را با خطر جدی مواجه نماید. در ارتباط امنیت جوامع به میزان نوع رضایتمندی شهروندان آن جوامع؛ فقدان یا نقصان این رضایتمندی به دلیل وجود فساد در قلمروهای پنج‌گانه فوق می‌تواند به امنیت ملی آن جامعه خدشه وارد نماید. حکومت‌کنندگان در همه جوامع، در شرایطی می‌توانند حیات خود و نظام سیاسی را تضمین نمایند که رضایت حکومت‌شوندگان را با خود داشته باشند، اما این فساد به هر میزان که بتواند از رضایتمندی حکومت‌شوندگان نسبت به حکومت‌کنندگان بکاهد، آسیب‌پذیری امنیتی آن جامعه نیز افزایش خواهد یافت. رهبر فرزانه انقلاب نیز به‌درستی خطر فساد اقتصادی را پیش‌بینی نموده و از آن به‌عنوان ضربه بسیار کلان و عظیم به کشور یاد می‌کنند: «مفاسد اقتصادی را صرفاً به‌عنوان یک کار خلاف نباید در کشور در نظر گرفت. این کار اگر چنانچه دنبال نشود، تعقیب نشود، ریشه‌یابی نشود، قوای مختلف کشور دست‌به‌دست هم ندهند برای خشک‌کردن ریشه این کار، ضربه و خطرش برای کشور بسیار کلان و عظیم خواهد بود» (مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، ۸۷/۴/۵)؛ به همین دلیل نتیجه‌ای که می‌توان از این تحقیق بیان نمود این است که اگر علل و عوامل فساد در ابعاد پنج‌گانه مورد شناسایی قرار گیرد و برای از بین بردن و یا کاهش این عوامل راهکارهای مناسب و جامع تعیین‌شده و با عزم راسخ و ملی و اجرای عملی و همه‌جانبه با فساد اقتصادی مقابله شود، مشروعیت، مقبولیت، اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی، به‌عنوان مؤلفه‌های امنیت ملی، ارتقا و امنیت عمومی و اقتصادی جامعه را افزایش داده کارایی، کارآمدی و سلامت نظام را بالا برده و موجب ارتقا و تحکیم امنیت ملی پایدار کشور می‌شود.

فهرست منابع و مآخذ

الف. فارسی

- امام خمینه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.farsi.khamenei.ir
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۸)، «نسبت عدالت و امنیت در اندیشه سیاسی شیعه»، تهران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۳، صص ۶۹-۴۹.
- الوانی، سید مهدی؛ سعید زرنندی (۱۳۸۸)، «مؤلفه‌های تدوین استراتژی ملی مبارزه با فساد جمهوری اسلامی ایران»، نشریه مدیریت دولتی، دوره ۲، بهار، صص ۲۴-۲.
- ترنر، مارک؛ دیوید، هیوم (۱۳۸۴)، حکومت‌داری مدیریت و توسعه: چگونه دولت کارآمد داشته باشیم، ترجمه عباس منوریان، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- حبیبی، نادر (۱۳۷۵)، فساد اداری، انتشارات واثقی.
- دانایی‌فرد حسن؛ مهدی، الوانی؛ عادل آذر (۱۳۸۳)، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت، تهران: انتشارات صفار اشراقی.
- دانایی‌فرد، حسن؛ علیرضا حسن‌زاده؛ سمیه نصر الهی (۱۳۹۳)، «واکاوی سازوکارهای کلیدی تقویت اعتماد عمومی به دولت: پژوهشی-ترکیبی»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، شماره ۸، بهار، صص ۱۳۵-۱۱۵.
- دو گراف، خیالت؛ پیتر واخنار؛ فون مارافیک (۱۳۹۴)، چشم‌اندازهای نظری فساد، ترجمه هانیبه هژیر الساداتی و همکاران، تهران: انتشارات آگاه.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۸)، سرطان اجتماعی فساد، چاپ دوم، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- زاهدی، شمس‌السادات؛ سینا محمدنوبی؛ مهدی شهبازی (۱۳۸۸)، بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران)، فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، سال هفتم، پاییز و زمستان، شماره ۲۰، صص ۱۱۸-۹۰.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- عابدی جعفری، حسن؛ داود، حسینی هاشم‌زاده (۱۳۹۵)، نظریه‌های فساد و سلامت اداری، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران.
- عامری، محمدعلی (۱۳۹۳)، ارائه الگو و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر سلامت نظام اداری با نگرش به منابع اسلامی، فصلنامه نظارت و بازرسی، شماره ۲۷، صص ۱۹-۲.
- عزتی، مرتضی؛ بهمن کریمی گلنار (۱۳۹۳)، طراحی شاخص بومی برای اندازه‌گیری فساد اقتصادی، سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره ۶، صص ۷۹-۵۷.

- قطبی، میلاد (۱۳۹۴)، مروری بر مفهوم فساد و برنامه‌های رایج جهانی علیه آن، تهران: سازمان بازرسی کل کشور، گزارش پژوهشی، شماره ۸۲، اسفند، صص ۲۵-۵.
- قطبی، میلاد؛ محسن اسماعیلی (۱۳۹۶)، برنامه جهانی مبارزه با فساد، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- لاریجانی، محمدجواد (۱۳۷۵)، مداخلی بر مفاهیم و دکترین‌های امنیت ملی، چالش‌های انقلاب اسلامی در سیاست خارجی، تهران: انتشارات کتاب صبح.
- مرادیان، محسن (۱۳۹۱)، مبانی نظری امنیت، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
- همدمی خطبه سر، ابوالفضل (۱۳۸۷)، فساد مالی علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

